

Ա.

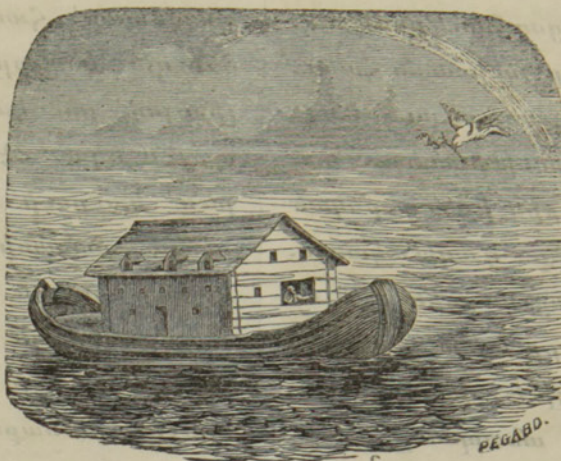
Ծ

Ի

Ա

Տ

Մ

Հ Ա Յ Ա Մ Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ա Պ Ա Տ Ո Ւ Մ.

Կ Ո Ւ Ւ Ա Ն Ա.

արաւային Ամերիկայի արեւադարձին տակը ընդարձակ երկիրներ կան, ուր եւրոպացիք չեն կարող բնակիլ՝ սաստիկ տաքութեանը պատճառաւ. այն երկիրներ

րը բաժնուած են քանի մի տէրութեանց մէջ, եւ ամէնը մէկտեղ Կուխանս կըսուին: Երկիրը բլրոտ է եւ ճաշիճոտ, լայնատարած ձորերուն մէջէն խոր խոր ու մեծամեծ գետեր կանցնին, որոց ջրերը օրը երկու անգամ սաստիկ կը արձրանան. վասն զի ծովի ջրերը աւելի բարձր լինելով՝ ետ կ'հրուին գետին

ջրերը. որով գետերուն բոլոր եզերքը ստէպ ստէպ ջուր կ'կոխէ: Այս պատճառաւ եզերքները հողագործութիւն չլինիր, այլ միշտ ճաշիճոտ կ'մնայ: Այն ճաշիճներուն մէջ ահարկու անտառներ կան, եւ մարդկանց ոյժը չկրնար յաղթել ու այն երկիրները բանի բերել: Ասկից կտարածուին այն վնասակար շողիները՝ որ բոլոր երկրին օդը ապականելով՝ զանազան մահաբեր հիւանդութիւններ կ'պատճառեն: Ամերիկայի ժանտախտը սուած ցաւը եւ գեղին ջերմը անոնց պտուղներն են: Դեղին ջերմը ամէն տարի կ'պատահի եւ սաստիկ կոտորածներ կ'ընէ. Ամե-

րիկայէն եւրոպա ալ նաւերով բերուած է այն ցաւը . անով էր որ 1857-ին Լիսպոնա քաղաքին մէջ այնչափ մարդ ջարդուեցաւ :

Անդղիացիք, Գաղղիացիք, եւ Փորթուկալցիք բաժնեցին մէջերը այս զարհուրելի երկիրը . Հնդկաստան գնացող նաւերուն ճանապարհորդներուն համար Կուխանան հանգչելու յարմար լինելուն պատճառաւ, Անդղիոյ եւ Փորթուկալի տէրութիւնները նաւերուն դադրելու տեղ ըրին իրենց ընկած մասերը . իսկ Գաղղիացիք գաղթականութիւն հաստատեցին իրենց կտորին մէջ եւ Գաղղիայէն մահապարտները այնտեղ կըքեն, ուսկից փախչիլը անկարելի է . վասն զի գէպ ի ներս անտառներն ու անապատը փախչիլը՝ մահու դիմաց երթալ ըսել է : Մահապարտներն ըստ մեծի մասին երկար չեն դիմանար այն երկրին օդուն եւ շուտով կմեռնին . իսկ երկաթի նման ամուր կազմուածք եւ առողջութիւն ունեցողները՝ դիմանալով Կուխանայի վնասակար օդուն՝ կապրին ինքնիշխան կերպով : Իրենց կատարեալ ազատութիւն տրուած է, ուր ուզեն եւ ինչպէս ուզեն կրնան բնակիլ . ապրուստ ճարելը բոլորովին իրենց ձգուած է, ուստի ուզեն՝ կըրնան իրենց սեպհական ստրկովը ապրիլ, ուզեն՝ կարող են աշխատութեամբ եւ կամ արհեստով ապրուստ ճարել, որ թէեւ շատ վտանգաւոր բան է, բայց եթէ յաջողութիւն ունենան՝ կրնան քիչ ատենի մէջ մեծ հարստութիւն գիզել : Անոր համար է որ Կուխանայի մէջ յետին աղքատութիւնը եւ չափազանց հարստութիւնն ու զեղխութիւնը աչքի կըարնեն . բոլոր աշխարհիս մէջ երկիր մը չկայ որ այս երկու ծայրերը՝ այսինքն աղքատութիւնն ու հարստութիւնը այնքան զգալի լինին, որքան Կուխանայի մէջ :

Մահապարտներուն մէջ՝ շատերը զարմանալի քաջութիւն եւ վարպետութիւն կցուցնեն՝ զեղխութեան հարկաւորութիւնները տեղւոյն զարհուրելի անապատներէն եւ անտառներուն մէջէն ձեռք բերելու համար :

Այն երկրին գլխաւոր եւ թանկագին հարկաւորութիւններէն մէկն է գետի կրիայի հաւկիթներէն ելած համեղ եւ ազնիւ իւղը, որոյ ֆունթը մէկ ոսկիի կծախուի : Կուխանայի մէջ այն իւղին կարօտ եղածներուն պատճառը՝ հասարակ իւղին չգտնուիլն է : Տեղւոյն կովերը՝ սննդաւոր խոտէ զուրկ լինելով՝ լաւ կաթ տալ չեն կրնար . եւրոպայէն եկած ձէթը մինչեւ որ այնտեղ բերեն՝ կաւրուի, իսկ Ափրիկէէն նաւով բերուած պանանի ձէթը ջրային եւ մսեղէն կերակուրներու մէջ չկրնար դրուիլ : Այն իւղը տարուան մէջ մէկ միջոց միայն կգրտնուի, եւ անոր տեղը այնչափ դժուար է որ մինչեւ ամենաքաջ որսորդներն իսկ շատ անգամ ահազողի մէջ կընկնին :

Գետի կրիային թշնամիներն են մարդիկ եւ հազարաւոր գազաններ՝ թէ ցամաքային եւ թէ ջրային . անոր համար է որ կրիան իրեն ձուերը գետին ճահիճոտ տեղերն ու գաղտնի խորշերը կպահէ եւ վրան զգուշութեամբ կծածկէ . ուստի մարդիկ կհարկադրուին՝ մեծ վտանգներ աչք առնելով՝ անապատներն ու անտառները խորունկնալ ու մեծ աշխատանքով կփնտռեն այն ձուերը : Որսորդները միշտ կջանան որ ատենին վրայ հասնին՝ դեռ ձուերէն ձագեր չելած, եւ այնպիսի ձուեր որ գտնեն՝ իսկոյն մէջերէն իւղը կհանեն ու փարչերու մէջ կլեցընեն : Այս գործողութեան ժամանակ մէկ կողմէն սարսափելի տաքութեան պէտք է դիմանան խեղճ որսորդները, եւ միւս կողմէն անդադար պիտի պատերազմին անհամար կատաղի գազաններուն հետ՝ գիշեր ու ցորեկ . այն որսորդներուն խղի որսորդ կըսեն : Այս տեղ հարկ կհամարիմք դնել Գաղղիացւոյ մը այն որսորդութեան ըրած նկարագրութիւնը .

Փարիզու մէջ երկու եղբայր կային ֆիեռ եւ Պարիսք անուններով, որ յանցանքի համար Կուխանա քշուեր էին տէրութենէն : Երկու եղբայր ալ իրենց հայրենիքը եղած

ատեն արուեստ չէին գիտեր, ու իրենց ապրուստը ծուռ ճանապարհներով գտնելու կշանային, եւ այնպէս վարպետութեամբ առաջ կտանէին իրենց գործն որ օրինաց պատուհասէն ազատ կմնային: Բայց Կուխանայի մէջ՝ առանց ձեռքերը արուեստ ունենալու՝ քաղցածութենէն մեռնելէն զատ բան չէր մնար իրենց: Բազդ ունեցան որ այն սոսկալի երկրին մէջ Փիէռին ու Պաթիսթին նման մարդիկ չէին պահեր. յայտնի է որ մէկ մտքի մարդիկ շուտ կբարեկամանան միմեանց հետ. վտանգը միշտ աչքերուն դիմացը լինելով՝ կստիպէ զիրենք օգնել իրարու օրչափ որ ուժերը հասնի, եւ այն օգնութիւնը այնպիսի ջանքով կհասցընեն միմեանց՝ որ իբր թէ սրտակից բարեկամք լինէին: Վտանգը կստիպէ զմարդիկ իրենց ունեցած բարոյական ու մարմնական ոյժը իգործ դնելու, չար մտքերը կխափանէ, սիրտը կմաքրէ ու քաջութիւնն որ առաջ գէշի կբանեցընէր՝ արիութեան կգարձընէ, որով թէ իրեն կեանքը կպաշտպանէ եւ թէ ընկերներունը: Ասոնք այն մարդիկն են որ իսկզբան վնասակար օգէն ուր փախածները չեն գիտեր, վերջերը կամբռնան թէ հոգւով եւ թէ մարմնով ու կազմուանան:

Փիէռն ու Պաթիսթը նոյնպէս փոխուեցան. բայց որովհետեւ մեր նպատակը նոցա շտկուելը չէ, այնպիսի վտանգաւոր որսի մը գործողութիւնները պատմեմք՝ որոյ մէջ մեր Փիէռն ու Պաթիսթը եւս գտնուեր են:

Կուխանայի մէջ Օրանժ գետին երկու եզերքը 165 վերսթի չափ տարածութեամբ ահագին թանձրախիտ անանցանելի անտառներ է. գետին ազոտու եւ ցեխոտ ջրերը հանդարտ կերպով կլազեն այն անտառին մէջէն. անձրեւներու ատեն այն ջրերը բարձրանալով՝ եզերքներէն ահագին կտորներով հոգեր կփրցընեն. գետին մէջ ասդիս անգին ջրին բարձրանալովը աւազոտ կղզիներ կձեւանան, ու ամէն մէկ անգամին նոր նոր կղզիներ կեննեն ու հիները կջնջուին: Այն

տեղերուն տաքութիւնը անտառնելի է. անտառին ու գետին վրայ՝ հարիւր ոտնաչափ բարձրութեամբ օդուն մէջ գեղնագոյն ամպեր կպտըտին որ հեռուէն փոշիի կամ ծուխի կմանին. իսկ մօտիկէն՝ անոնց շարժմունքներէն ու միակերպ ձայնէն կիմացուի որ այն ամպերը ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ անհամար վնասակար մանր ճանճեր, որ իրենց խայթոցներուն կերակուր չգտնելով՝ մէկմէկու վրայ կյարձըկին ու մէկմէկ կըջարդեն: Գետին ճահիճոտ ու ջուրը քիչ եւ ցած եղած տեղերը ահաբեկի հրէշներ անշարժ կքնանան. կարծես թէ այրած կամ կտրած ծառի արմատներ են. բայց երբ որ անոնցմէ մէկը մէկ ծայրովը կսկսի շարժիլ եւ յետոյ ահարկու կարմիր եւ մեծ ալուաներով լեցուն բերանը կբանայ ու ալուաները կըճտելով անտառին մէջ ձայնը կտարածէ, սարսափ կբերէ մարդուս վրայ. այն հրէշները Ամերիկայի կոկորդիլոսներն են որ քայման կըսուին ու Կուխանայի ջրերուն տէրերն են: Թէեւ հանգարտ պառկած են իրենք, բայց եւ սաստիկ քաղցած, ու կատաղի սուր աչքերուն ինչ որ երեւի՝ իսկոյն վրան կյարձըկին ու պատառ պատառ կընեն: Այն սարսափելի երկրին մէջ միայն մոծակներն ու քայմանները հաշտ են իրարու հետ. մնացեալ արարածներուն դէմ իրենք անդադար արիւնհասեղ սարսափելի կռուոյ ու պատերազմի մէջ են. իսկ իրենց մէջ անոր համար կռիւ չկայ որ ճանճերուն խայթոցները չեն կրնար կոկորդիլոսին զրահին թափանցել:

Գետին երկու եզերքը ահագին եւ զարհուրելի ճահիճներ տարածուած են՝ բարձր եղէգով եւ ուրիշ բոյսերով պատած:

Անտառէն գէպ ի այն ազոտ, պղտոր եւ մութ ջրերը նեղ նեղ ճանապարհներ կան. առաւօտը կանուխ՝ դեռ արեւը չծագած՝ անտառին մէջ բնակող զանազան անվնաս կենդանիները կսկսին գէպ ի այն ճանապարհները մօտենալ, թափիրներ, գէր եւ արագ-

ընթաց գեղեցիկ այծեամենք, եղնիկներ եւ խողեր, որք սաստիկ ծարաւէն ստիպեալ՝ ահով դողով գետին մօտենալով, աչքերը չորս դին ու եղէգներուն մէջ պտըացընելով, ականջները սրելով դէպ ի գետը կմօտենան։ Թէ եւ այն խեղճերուն բարակ զգայութիւնը կիմացընէ իրենց որ անհամար թշնամի գաղաններով լեցուն է չորս դին, բայց իրենց ծարաւը այնպէս մեծ է՝ որ չեն կրնար դիմանալ, ու յուսահատութիւններէն մահը աչքերը առած՝ դէպ ի գետը գալու սիրտ կընեն։

Տեսնես՝ դիմացէն գնացող կենդանիներէն մէկը ջրին քովը բարձր ծառի մը մօտենալու վրայ է. ծառը վերէն ի վար տեսակ մը բուսով պատած է. անոր խիտ տերեւներուն մէջէն յանկարծակի սարսափելի կերպով գոռալով ահագին դեղին ու սեւ գունով վագր մը դուրս կցառքէ, կըռնէ զարհուրած այծեամը ու կքաշէ կտանի՝ եղէգներուն մէջ անյայտ կլինի, ու միայն իրեն ծանր թաթերուն տակը ջարդուբուրդեղող եղէգներուն ձայնը կլսուի։ Վրան քիչ մը ատեն անցնելէն ետեւ՝ ծարաւ կենդանիներէն մէկն ալ կմօտենայ. միւս կողմէն ալ մէկ ահագին գլուխ մը դուրս կընէ երկայն ու շողշողուն վզով. կայծակի պէս վրան կյարձակի ու խեղճ կենդանին չորս հինգ կանգուն դէպ ի ի վեր ձգելէն ետքը, անոր հետ իմիասին անյայտ կլինի ծառերուն մէջ. խղճալի ձայն մը կուգայ դէպ ի այն կողմէն ու նոյն միջոցին այնպիսի կոտորման ձայներ կլսուին որ մարդու սիրտը կկտրորտի. — պոս ըսուած օձն է եղեր այն՝ որ իրեն սարսափելի ուժովը՝ կենդանւոյն վրայ փաթթուին ու ոսկորները կտարտելը մէկ կընէ։ Իսկ անդին կոկորդիլոսները դանդաղ դանդաղ լողալով՝ կուգան ջրին եզերքը՝ հանդարտ կերպով որսի կսպասեն։ Երրորդ այծեամը շունչը մեծ մեծ առնելով՝ կուգայ եզերքը կկայնի, խայթող ճանճերը կթափին վրան. խեղճը աչքերը փակած՝ գետը

կմանէ, գլուխը կկախէ ու կսկսի ջուր խըմել. քայման մը յանկարծ դուրս կցառքէ, կըռնէ գինքն ու ջրին մէջ անյայտ կընէ։ Մէկ վայրկեանի մէջ քայմանները կատաղաբար կըկլլեն խեղճ կենդանին ու յետոյ իրենք իրենց մէջ կսկսին կռուիլ. բայց իրենց հաստ զրահներուն պաշտպանութեամբը չեն կրնար միմեանց վնաս հասցընել. քիչ մը ատենէն քայմանները նորէն դուրս կընեն՝ որսի սպասելու։

Վագրը իրեն որսովը տասը քայլ մը հեռու որ կերթայ, կխղդէ զայն. առաջ կատաղաբար երակներէն անոր տաք արիւնը կխմէ, յետոյ սիրտը, թոքերը, աղիքներն ու կուրծքը կլափէ։ Կենդանւոյն տաք տաք արիւնը խմելէն վերջը, աւելի եւս ծարաւած լինելով՝ վագրը քաջութեամբ առանց վախնալու դէպ ի գետը կերթայ՝ ծարաւը անցընելու։ Ջուրը խմելու սկսած չսկսած՝ քայմանը թաթէն կըռնէ. անտանելի կերպով գոռալով կսկսի վագրը միւս թաթովը քայմանին գլխուն հարուածներ իջեցընել. բայց տեսնելով որ իրեն խորտակիչ հարուածները ոյժ չունին կոկորդիլոսին զրահին վրայ, աւելի եւս կզայրանայ ու կսկսի անոր գլուխը խածատել չարաչար. բայց անօգուտ, իրեն ծնօտներուն սարսափելի ոյժը բանի չգար, ազատում չկայ իրեն. խեղճը ամէն կողմէն ուրիշ կոկորդիլոսներ ալ կթափին վրան, եւ առանց անոր յուսահատական ընդգիմութեանն ու զարհուրելի գոռում գոչումին նայելու՝ ջուրը կքաշեն գինքը ու հոն պատառ պատառ կընեն։

Երբոր գիշերը երթալով կմթնի, ու վերջապէս իրեն բոլորովին սեւ ծածկոյթը կըփռէ այն ահարկու եւ վայրենի տեղերուն վրայ, այնպիսի դժոխային ներդաշնակութիւն մը կսկսի, որ ամէն երեւակայութենէ դուրս է։ Ամերիկայի ահագին առիւծներուն ու վագրներուն մոնչիւնը, ու եակառներուն ծառերուն գաղաթը նստած կատաղի գոռումը մէկմէկու հետ կխառ-

նուրն. եակառը կատուի յատկութեանց հետ մէկտեղ՝ վազրի ոյժը ունի, ուստի հեշտութեամբ կրնայ ծառերու վրայ ելնել: Այս գոռում գոչումներուն հետ մէկտեղ ասդիէս անդիէն կլտուին նաեւ աղուաք ըստած տեսակ մը կապկաց անախորժ եւ անտանելի ձայները, որ կղզան իրենց թշնամի եակառին մօտաւորութիւնը, եւ քանի որ նա աւելի մօտենայ՝ այնչափ աւելի կգոռան: Ծառերուն գազաթները նստած անհամար թռչունները անոնց ձայնէն կղարթին, ու մեծ կռկռոց ու ճռռողիւն կհանեն. ահաւելի թռքանները (որ թռկակի նման թռչուններ են) ծառերուն բարակ ճիւղերուն ծայրերը նստած՝ իրենց թմբուկի զարնուածքի նման ձայներով օդը կհնչեցընեն: Վարը ծառերուն տակը անհամար թռչնաւոր օձերու շշկոցները կլտուին. ասոնց թոյնն այնպէս սաստիկ է որ ինչ բանի գպչի՝ իսկոյն մահ կպատճառէ. բայց այս օձերը միանգամայն իրենք ալ թշնամիներ ունին, որոց մէջ գլխաւորներն են թռչնաւոր կարիճներ, բոտոտներ, մամուկներ՝ ամէն մէկը խնձորի չափ մեծութեամբ: Մեծամեծ կռունկներ եւ անոնց նման թռչունները բարձր բարձր եղէգներու մէջ կպտըտին, ու իրենց սուր աչքերովը այն ահագին գորտերը կորոնան՝ որ իրենց ձայներով անտառին աղաղակը կաւել-

ցընեն: Այն գիշերուան միջոցին պատերազմն ու արիւնհեղութիւնը անդադար կշարունակուի, եւ այն ժամանակ միայն կգադրի՝ երբոր արեւուն կրակի նման տաք ճառագայթներով բոլոր կենդանիները ուժէ կընկնին ու մինչեւ արիւնը ուռչտ գաղաններուն կատաղի կիրքերն անգամ կհանգարտին:

Այն բիւրաւոր կենդանեաց մէջ խիստ քիչ կան որ խաղաղասէր ու անվնաս են. մնացեալները միշտ զանոնք հալածելու ու ջարդելու ետեւէ են: Գետին մէջէն գանգաղ գանգաղ շարժելով հազարաւոր կրիաներ գուրս կեննեն, աւազոտ տեղեր երկայն ու նեղ փոսեր կփորեն ու անոնց մէջ կը դնեն իրենց հաւկիթները: Ամէն մէկ կրիայ օրը 8 կամ 10 հաւկիթ կձգէ, ու մինչեւ սահմանեալ ժամանակին այնպէս կշարունակէ. եթէ երեւակայեմք որ միլիոնաւոր կրիաներ այդ գործողութեան մէջ են, կրնամք հասկընալ թէ որքան հաւկիթ կգիզուի այն տեղերը: Կրիաներուն այս գործողութեանը արդեւ չկայ ամենեւին. վասն զի եթէ որ կրամոլ եակառը վրաները յարձրկի ու մի առ մի կռնըկի վրայ բերելով՝ անոնց գլուխներուն մէջէն հանէ զիրենք, մնացեալ կրիաները հանգարտ կերպով եւ առանց վախի հաւկիթ ձգելու գործողութեանը հետ կըլինին:

(Աւարտն յառաջիկայս).

Փ Ո Ր Ո Ր Ի Կ Ն Ե Ր Ո Ւ Գ Ո Ւ Շ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն.

Օգոստոսի 25-ին եւ 26-ին լուր մը տարածուեցաւ Թրիմու նաւահանգիստները՝ Թէ եւրոպայէն եկած հեռագրական լուրի մը նայելով՝ 26-էն մինչեւ 29 մեծ փոթորիկ մը պիտի պատահի Սեփովուն վրայ: Այս համբաւով ոչ միայն շատ ֆանապարհորդներ իրենց նաւարկութիւնը ետ ձգեցին, այլ եւ ցամաքի վրայ բնակող խեղճ ժողովուրդներ, մինչեւ Թաթարներն ու Զինկեաններն անգամ, մեծ վախի մէջ էին այն օրերը.

վասն զի խօսքը այն կերպով տարածուեց իրենց մէջ՝ Թէ օգոստոսի 26-ին իրիկունը կէս գիշերուն մօտ աշխարհս տակնուվրայ պիտի լինի: Յայտնի բան է որ այն գիշերը մեծ հանդարտութեամբ ու խաղաղութեամբ անցաւ, ինչպէս Թէոդոսիա՝ նոյնպէս անշուշտ եւ ուրիշ նաւահանգիստները, այլ եւ նոյնպէս եւ կամ փոքր ինչ տարբերութեամբ անցան նաեւ մնացեալ երեք գիշերներն ու ցորեկները. բայց այս ըսել է Թէ այն